Un *Arhieraticon* manuscris din secolul al XIX-lea aflat în colecţiile Bibliotecii Sfântului Sinod

Arhim. dr. POLICARP CHIŢULESCU
Biblioteca Sf. Sinod
Bucureşti

Abstract

An Manuscript Arhieraticon of the XIXth Century from the Holy Synod Library

The manuscript we are studying is the artistic creation of the Princess Maria Sturza (the daughter of Ion Ghica, the writer).

The volume has an interesting cover, made of silver, adorned with many enamel medallions. The manuscript is a missal used by bishop and it was copied and adorned with thumbnails in 1897, as a gift for Silvestru Bălănescu, the Bishop of Huşi (+1900), at his 60th anniversary.

The manuscript was given to the Holy Synod Library by the Patriarch Justinian, at his anniversary from February 22nd 1966.

Keywords: *liturgy, service book for bishop, Maria Sturza, Synodal Library Bucharest*

Colecţiile speciale din patrimoniul Bibliotecii Sfântului Sinod conţin un fond bogat de manuscrise vechi, cu texte în limbile utilizate de cultura şi cultul românesc ortodox de-a lungul secolelor, de la întemeierea Mitropoliei Ţării Româneşti, din anul 1359 şi până în secolul al XX-lea. Cultul şi cultura sunt două realităţi care au izvorât una din cealaltă. Setea de frumos şi de perfecţiune, dorul după Dumnezeu l-au făcut pe creştinul smerit să se exprime în slove meşteşugite de inimă, cântec, pictură, sculptură, dar, mai ales, i-a mobilizat forţele pentru a-L face cunoscut cât mai multora, pe Mântuitorul lumii, Arhiereul cel Mare, Domnul nostru, Iisus Hristos. Nu am fi putut discuta astăzi de frumuseţea liturghiei, de rolul ei transfigurator, sfinţitor, dar şi unificator din viaţa poporului român, nu am fi avut

BDD-A30276 © 2012 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:44 UTC)

slujebnice şi liturghii, manuscrise ori tipărite, dacă Iubirea lui Dumnezeu, Întrupată în Fiul, nu Se jertfea pentru curăţirea şi reînfrumuseţarea lumii cu chipul nou, strălucitor pe care Dumnezeu i l-a insuflat la creaţie.

Cum era de aşteptat, textele patristice şi cele liturgice sunt din punct de vedere numeric, dar şi valoric, cel mai bine reprezentate. Referindu-ne la manuscrisele liturgice, constatăm că ele au fost nişte instrumente vii, deosebit de utilizate, care au avut menirea de a servi atât la strană (ceasloave, mineie, octoihuri), cât şi slujitorilor sfântului altar, diaconi, preoţi şi episcopi (molitfelnice, liturghiere, arhieraticoane). Dintre acestea din urmă amintim: ***Rânduiala Liturghiei şi a hirotoniei***, scrisă pe pergament, în limba slavonă, în secolul al XV-lea, liturghiere din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea în limbile slavonă şi română. Cu excepţia manuscrisului slavon din veacul al XV-lea, care, evident, servea unui episcop care săvârşea hirotonii, celelalte texte pe care le deţinem, pentru slujba arhierească, au fost copiate abia în secolul al XIX-lea: de pildă, ***Arhieraticonul*** [1] (copiat în 1833 de către Rafail monahul, de la mănăstirea Căldăruşani) conţine rânduiala hirotesiilor şi a hirotoniilor, dar şi alte servicii divine pe care le săvârşeşte episcopul, în afară de sfânta liturghie. Unele slujbe oficiate de episcop au fost întocmite în fascicole aparte, ca de pildă, ***Sfinţirea bisericii***.[2] Probabil, pentru faptul că episcopul slujea după liturghierul preoţesc, deşi slujba cu arhiereu are un tipic mai solemn, ***Arhieraticonul*** propriu-zis, cum îl cunoaştem astăzi, a apărut mult mai târziu, iar în limba română a fost complet abia în veacul al XX-lea. Deci, el nu va conţine decât foarte târziu şi slujba sfintei liturghii arhiereşti, cu tot tipicul corespunzător.

În tradiţia manuscrisă a liturghiei creştine, cele mai vechi texte păstrate[3] includ slujba sfintei liturghii (în care este menţionat adesea numai

---

[1] Bibl. Sf. Sinod, Ms. I 89.

[2] Bibl. Sf. Sinod, Ms. II 125; II 201.

[3] Avem în vedere ***Evhologhionul*** de tradiţie egipteană, al episcopului Serapion de Thmuis (sec. al IV-lea, Codicele 149 de la Marea Lavră, Muntele Athos) sau celebrul Codice ***Barberini graecus 336*** din a doua jumătate a secolului al VIII-lea; manuscrisele de la Muntele Sinai precum şi cele de la Muntele Athos

BDD-A30276 © 2012 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:44 UTC)

preotul), căreia i se alătură uneori diataxe (rânduieli) necesare în pastoraţia episcopală: hirotonii, consacrări de biserici, sfinţirea Mirului, volumele devenind *liturghiere arhiereşti*.

Liturghierele de pe teritoriul ţării[4] noastre, denumite ***Liturghie*** sau cu termenul slav de ***Slujebnic***, erau alcătuite în mai toate cazurile, tot pentru preoţi (în zilele noastre, la finalul unor astfel de volume, au fost trecute *îndrumări tipiconale pentru slujba cu arhiereu*, dar tot pentru uzul preoţilor, pentru a şti ce gesturi liturgice să facă atunci când oficiază alături de un episcop)[5]. Necesitatea unui volum special pentru arhiereu l-a determinat pe mitropolitul Moldovei, Dosoftei, ca la finele ***Liturghei*** sale, imprimate la Iaşi în 1679 şi în 1683, să adauge şi *rugăciunea sfinţirii antimiselor* (slujbă care se face exclusiv de către episcop, ca garant al Ortodoxiei şi al comuniunii cu Biserica Universală). Sunt cunoscute şi unele slujebnice arhiereşti,[6] volume împodobite cu miniaturi, cum este manuscrisul trilingv ***Slujebnicul***

sau de la Marile Meteore includ numeroase exemplare de liturghiere destul de timpurii, din veacul VII şi până mai aproape de noi, în cel de-al XVIII-lea. Dar dintre acestea, extrem de puţine erau dedicate special, uzului arhieresc, dar niciunul nu conţine liturghia cu tipicul pentru slujba cu arhiereu. A se vedea cataloagele de manuscrise: ***Iera Moni ke Arhiepiskopi Sina***, ***Ta Nea Evrimata***, Atena, 1998; Sot. N. Kallas, ***Ta ikonographimena tou Agiou Orous***, Tesalonic, 2008; ***Iera Moni Megalou Meteorou***, ***Cheirographi, Kodikes***, Trikala, 2007 etc.

[4] Istoria liturghierului/arhieraticonului nu constituie obiectul cercetării de faţă, ci dorim să facem doar unele precizări care urmăresc evoluţia ***Liturghierului arhieresc*** şi explică situaţia manuscrisului de care ne ocupăm, de aceea ne-am şi limitat la a studia, în cazul tipăriturilor, doar exemplarele existente în Biblioteca Sfântului Sinod.

[5] Acest lucru s-a întâmplat din iniţiativa episcopului-vicar, Roman Stanciu Ialomiţeanul. Rânduiala aceasta a fost introdusă la sfârşitul ***Liturghierului***, după 1978 (ediţiile anterioare din 1937….1974, 1977 nu o au). Ea apare, însă, în ediţiile din anul 1987, 1995, 2000 etc.

[6] Unele sunt anterioare veacului al XVII-lea, dar nici ele nu au tipicul slujirii liturghiei de către arhiereu, ci doar rugăciunile liturghiei, iar la final au adăugate doar unele ierurgii şi Taine pe care le săvârşeşte episcopul cu diferite ocazii: sfinţiri de biserici, hirotonii, hirotesii.

BDD-A30276 © 2012 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:44 UTC)

mitropolitului Ştefan, de la Biblioteca Academiei Române (Ms. rom. 1790) sau Ms. 1216 BAR Cluj.

Strădaniile de traducere din greceşte şi de corectare a cărţilor de cult, din primele decenii ale secolului al XVII-lea, aparţinând mitropolitului Petru Movilă, vor contribui şi la alcătuirea unui ***Liturghier***, cu rânduiala sfintei liturghii şi a altor slujbe (care la nevoie, după cum se observă în manuscrise, era adaptat tipicului arhieresc)[7]. Se ştie că pe foile de titlu ale cărţilor tipărite cu binecuvântarea mitropolitului Petru se menţiona fidelitatea preluării după Tradiţia şi Tipicul athonit şi al Marii Biserici a Constantinopolului, a cărei stavropighie era Lavra Pecerska, unde se tipăreau aceste cărţi.[8] Se cunoaşte, de asemenea, că textele liturgice cuprinse în unele volume greceşti imprimate la Veneţia au fost preluate şi traduse în slavonă în centrele tipografice din Moscova, Kiev, Lvov etc., la care s-au adăugat observaţii şi completări cu tentă scolastică apuseană (catolică) din partea învăţaţilor kieveni (formaţi la şcolile teologice din Apus). După aceste traduceri la

[7] Este cazul ***Slujebnicului trilingv***, Ms.1790 de la Biblioteca Academiei Române. Cu toate că în Ţările Române ***Liturghierul*** fusese tipărit încă din 1508, fiind tradus din greceşte în slavonă de către Patriarhul Eftimie de Târnovo, tipăriturile moviliene şi cele care le vor urma în alte tipografii slave vor influenţa într-o pondere mai mare cărţile de cult româneşti, în speţă ***Liturghierul***, la traducerea lor în limba română. În momentul în care limba română a fost încurajată pentru utilizarea ei în cult, cărţile liturgice de la Kiev, Lvov şi Moscova erau mai recente, mai numeroase şi mai accesibile românilor decât ***Liturghierul lui Macarie***; chiar ediţiile româneşti ale ***Liturghiilor*** lui Dosoftei (1679; 1683) s-au sprijinit pe texte slavone; aşa se justifică şi prezenţa în fondul de carte al Vechii biblioteci a Mitropoliei Ungrovlahiei, azi la Biblioteca Sfântului Sinod, a unui însemnat număr de tipărituri din secolul al XVII-lea, imprimate în centrele tipografice slave amintite.

[8] A se vedea eruditele observaţii al doamnei prof. dr. Zamfira Mihail, în studiile: ***Consideraţii privind textul slav al manuscrisului românesc 1790*** **şi** ***Introducere în studiul comparat al manuscriselor liturgice slave din Biserica Ortodoxă Română (sec.XVII)***, în volumul: ***Manuscris trilingv, preliminarii la o editare***, Bucureşti, Paideia, 2010.

BDD-A30276 © 2012 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:44 UTC)

„mâna a doua" au fost preluate în limba română şi unele din textele noastre liturgice. Faptul va fi îndreptat abia de Antim Ivireanul care, în traducerea principalelor cărţi de cult în română, s-a orientat în mod special după cărţile greceşti după cum se indică, de pildă, în notiţa tipografică a ***Evhologhiului*** de la Râmnic din 1706.

Biblioteca Sfântului Sinod deţine un ***Arhieraticon*** tipărit la Moscova, în 1760, cu binecuvântarea Sfântului Sinod (161+20 pag.); acesta conţine rânduiala liturghiei şi tipicul ei arhieresc, foarte asemănătoare celor care se slujesc azi în Biserica Ortodoxă Română, lor li se adaugă rugăciunile hirotoniilor, hirotesiilor şi un sinaxar. Unele replici sunt chiar în limba greacă, dar transcrise cu litere chirilice, ceea ce ne trimite cu gândul la surse (manuscrise?) greceşti, în timp ce ***Arhieraticonul*** grecesc[9] (59 pag.), imprimat la iniţiativa mitropolitului Mitrofan al Nyssei în tipografia lui Antonio Vortoli la Veneţia, în 1714, cu cheltuiala Sfântului voievod Constantin Brâncoveanu, are cele trei liturghii cu succesiunea firească a rugăciunilor, fără indicaţii de tipic, acestora adăugându-li-se şi alte slujbe: hirotesii, hirotonii, sfinţirea bisericii[10] etc.

Primul ***Arhieraticon*** tipărit la noi este cel de la Rădăuţi, în 1745, „*cu osteneala şi toată cheltuiala, episcopului Iacob al Rădăuţilor*." Tipicul este în limba română, scris cu roşu, la fel şi formulele de consacrare a celui ce se hirotoneşte, iar rugăciunile sunt în limba slavonă. Titlul cărţii este ***Liturghie a Sfântului Ioan Zlatoust cu mila lui Dumnezeu, acum întâi tipărită în tipografia Sfintei Episcopii a Rădăuţiului***.[11] (In folio de 38 pagini, cu roşu şi negru). După cum se observă, titlul nu vorbeşte nimic despre

[9] E. Legrand, ***Bibliographie Hellénique***, vol. I, Paris, 1918, p. 117. Menţionăm că această tipăritură este catalogată de Legrand ca rarissimă.

[10] În 1643 a fost imprimat la Paris ***Arhieraticonul***, 750 pagini, în greacă şi latină, cu multe comentarii ale lui Isac Haberti, teolog latin. Din titlu aflăm că a fost inspirat după ***Rânduiala slujirii patriarhului***, conform Tipicului Marii Biserici a Constantinopolului. Ph. Iliou, ***Prostikes stin elliniki blbliographia***, A, Atena, 1973, p. 85.

[11] I. Bianu şi N. Hodoş, ***Bibliografia Românească Veche***, vol. II, Bucureşti, 1910, p. 87.

BDD-A30276 © 2012 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:44 UTC)

rânduiala arhierească şi totuşi volumul conţine liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur, cu tipicul pentru arhiereu (prima liturghie pentru arhiereu imprimată la noi) şi rânduiala pentru celelalte servicii divine pe care le oficiază un episcop: hirotesii, hirotonii, sfinţirea antimiselor.

Primul ***Arhieraticon*** cu textul doar în limba română este cel de la Blaj, imprimat în 1777:[12] „*tâlcuit de pre limba elinească pre limba rumânească carele cuprinde în sine toată slujba arhierească acum întâi tipărită cu blagoslovenia D.D. mitropolit Grigorie Maer în sfânta Mitropolie în Blaj, în anul de la mântuirea lumii 1777, de Petru Popovici Râmniceanul tipografu*l" (44 pag.). Totuşi, nici acest volum nu este complet, deoarece el nu conţine rânduiala sfintelor liturghii, ci doar ierurgii şi unele Sfinte Taine pe care le oficiază episcopul, în diferite împrejurări.

Abia la sfârşitul secolului al XIX-lea a fost înfiinţată o comisie, în cadrul Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, cu sarcina de a traduce din limba greacă ***Arhieraticonul***. Acest lucru s-a realizat cu osteneala episcopului Partenie Clinceni, titularul scaunului Dunării de Jos (mai târziu, mitropolit al Moldovei), care a şi publicat lucrarea în 1890, la Tipografia Cărţilor Bisericeşti. La finalul acestui volum a fost ataşat pentru prima oară ***Tipicul Serviciului Arhieresc, în zilele de sărbători mari*** (p. 65-79), alcătuit de episcopul Silvestru Bălănescu al Huşilor. Acest tipic conţine doar indicaţiile privitoare la gesturile, mişcările pe care trebuie să le facă episcopul la slujba Privegherii şi la sfânta liturghie (împreună cu arhidiaconii şi preoţii co-slujitori). Nu sunt redate rugăciunile liturgice (ca în ***Liturghier***), ci doar începuturile.

Ulterior, în 1925 a fost tipărit la Cernica, în volum de sine-stătător: ***Tipicul serviciului arhieresc în zile de sărbători mari, de smeritul episcop al Huşilor, Silvestru Bălănescu*** (25 pag.). Acest vlădică studiase la Academia Duhovnicească de la Kiev şi cunoştea bine limba rusă (şi slavonă) şi probabil că s-a inspirat pentru tipicul lucrat de el din lucrările slave existente până atunci. Mai târziu, episcopul Roman Ialomiţeanul a întocmit tipicul slujbei cu arhiereu, „*după tradiţia de la Mănăstirea Cernica şi cea*

[12] ***Ibidem***, p. 219.

BDD-A30276 © 2012 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:44 UTC)

de la Catedrala Patriarhală din Bucureşti."[13] Acest tipic a fost aşezat la sfârşitul ***Liturghierului***, dar a inspirat şi noile ediţii ale ***Arhieraticonului***, care conţin, pe lângă rânduiala tipiconală, şi rugăciunile în întregime.

Prezentarea manuscrisului

Manuscrisul pe care urmează să-l prezentăm este opera artistică a principesei Maria Sturza (fiica scriitorului Ion Ghica), căsătorită cu George A. Sturza (fiul lui D. A. Sturza, proprietarul domeniului de la Miclăuşeni).[14]

Volumul de faţă are o ferecătură deosebită, din argint, împodobită cu multe medalioane din email. Lucrarea a fost dăruită Bibliotecii Sfântului Sinod de către Patriarhul Justinian, la aniversarea sa din 22 februarie 1966 - după cum citim pe ştampila cu cerneală violet, aplicată pe unele file.

Pe foaia de titlu găsim înscrisele următoare: *„Dumnezeeştile liturghii pentru serviciul archieresc scrise în al XXXI-lea an al domniei Regelui României Carol I cu binecuve(â)ntarea şi sub conducerea Prea Sfinţitului Episcop al Huşilor D. D. Silvestru Bălănescu, de Maria Gheorgie A. Sturza, născută principesa Ion Ghica. În Castelul Miclăuşeni. Judeţul Roman. 1897*."

Textul manuscrisului este în limba română, cu alfabet de tranziţie, în care, uneori, aceleaşi cuvinte prezintă o grafie diferită.

După cum citim pe foaia de titlu, principesa a alcătuit volumul cu ştiinţa şi sub îndrumarea episcopului Silvestru Bălănescu al Huşilor (+1900). Motivul întocmirii unui astfel de ***Arhieraticon*** împodobit îl constituie aniversarea a 60 de ani de viaţă de către episcopul amintit. De altfel, în

[13] A se vedea nota 5.

[14] Principesa Maria Sturza a mai împodobit şi alte lucrări; la Biblioteca Academiei Române se păstrează o ***Carte de rugăciuni***, tot de la sfârşitul sec. al XIX-lea (Ms. Rom. 762), cu 21 file, dar şi un ***Album de poezii*** (Ms. rom. 2879), din 1889, cu 42 file ilustrate şi copiate, în cea mai mare parte, de ea; tot în acest volum, unele poezii sunt cu autograful poetului V. Alecsandri. cf. G. Ştrempel, ***Catalogul manuscriselor româneşti***, vol. I (1978), II (1983), Bucureşti. De asemenea, în muzeul Mănăstirii Agapia se păstrează un alt frumos manuscris, ***Acatistul Acoperământului Maicii Domnului***, copiat şi ilustrat de Maria Sturza între 1912- 1913.

BDD-A30276 © 2012 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:44 UTC)

centrul copertei IV este aplicat un frumos medalion oval, în email, cu portretul destinatarului, pe marginea căruia este scris cu albastru, ca un fel de colofon: *„Silvestru Bălănescu, episcop Huşilor, în vârstă de 60 de ani: scrisu-s-a această carte de către principesa Maria G. Sturdza.*" Dacă luăm în considerare anul 1897, înscris pe foaia de titlu, când manuscrisul a fost gata, şi faptul că episcopul avea atunci 59 de ani, înseamnă că principesa l-a terminat cu un an înainte de aniversarea acestuia.

Manuscrisul are 23 file, fiecare filă fiind de fapt un carton colorat de dimensiunile 37,5 x 25,8 cm. Între file a fost ataşată câte o coală de calc cu menirea de a proteja textul şi desenele care îl împodobesc. Filele sunt numerotate cu cerneală neagră dar, după scris, nu de către principesă; o parte din numere au dispărut cu ocazia legării manuscrisului, când i-au fost ajustate marginile.

Numărul de rânduri, ca şi aşezarea textului în pagină, variază în funcţie de chenarul sau desenul care le împodobeşte. Întâlnim 29 de rânduri pe pagină (f. 6^{v}), dar şi 41 (f. 9^{v}).

Am numit manuscrisul ***Arhieraticon*** dat fiind faptul că el a fost destinat slujirii unui arhiereu. Însuşi titlul manuscrisului vorbeşte despre ***Dumnezeieştile liturghii pentru serviciul arhieresc***.

Cercetând şi analizând rânduiala liturghiilor de aici, constatăm că sunt cuprinse liturghia sfântului Ioan Hrisostom şi a Sf. Vasile cel Mare; în schimb, lipsesc aproape cu desăvârşire indicaţiile tipiconale, aşa încât nu avem în faţă decât stricta succesiune a rugăciunilor pe care le citeşte slujitorul la Sfânta liturghie şi răspunsurile corului; aşadar, nu putem vorbi nici de un ***Liturghier*** propriu-zis şi nici de un ***Arhieraticon***, doar dorinţa autoarei şi cea a comanditarului îndreptăţesc numele de ***Arhieraticon***.

Comparând textul manuscrisului nostru cu cel al mai multor ediţii tipărite ale ***Liturghierului***, am constatat că principesa Maria Sturza a copiat rugăciunile celor două liturghii, a Sfântului Ioan Gură de Aur şi a Sfântului Vasile cel Mare, din ***Liturghierul*** tipărit la Bucureşti în 1887, la Tipografia Cărţilor Bisericeşti. Unele forme de cuvinte prezente în anumite rugăciuni ne indică şi utilizarea ediţiei ***Liturghierului*** apărut în anul 1895, tot la Tipografia Cărţilor Bisericeşti.

BDD-A30276 © 2012 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:44 UTC)

Conţinutul manuscrisului:[15]

f.1^{r}: foaia de titlu (redată la pag. 5), este căptuşită la interior cu mătase crem;

f.2^{r}: *Dumnezeeasca liturgie a celui între sfinţi, părintelui nostru Ioan Chrisostom, Archiepiscopul Constantinopolei* (iniţiala conţine portretul bust al sfântului ierarh amintit; versoul filei este şi el dublat cu mătase);

f.3^{r}: *Rugăciunea punerei înainte*;[16]

f.3^{v}: *Ecfonisul: Că ţie se cuvine*…;

f.4^{r}: *Rugăciunea Antifonului al 3-lea*;

f.4^{v}:*Archiereul citeşte în taină rugăciunea cântării întreit sântă*;

f.5^{r}: *Rugăciunea înaintea Evangheliei*;

f.5^{v}:*Archiereul: Rugăciunea pentru cei chemaţi*…;

f.6^{r}: *Ecfonisul: Că ţie se cuvine*…;

f.6^{v}: *şi neschimbat te-ai făcut om* (este continuarea rugăciunii din timpul cântării heruvicului de pe fila 6^{r});

f.7^{r}: *După punerea Dumne(z)deeştilor Daruri pe sânta masă, urmându-şi diaconul ectenia, Arhiereul zice această rugăciune*…;

f.7^{v}: *Arhiereul se ro(a)gă în taină*…;

f.8^{r}: *Duhul tău cel sânt şi de mare cuviinţă mărirea ta*;

f.8^{v}: *Arhiereul se ro(a)gă: Încă aducem ţie această slujbă...*;

f.9^{r}: *Arhiereul se ro(a)gă: Pentru ca să fie celor ce se vor cuminica, spre trezirea sufletului, spre ertarea păcatelor...*;

f.9^{v}: *Încă aducem*…;

f.10^{r}: *Ecfonis: Şi ne dă nouă cu o gură şi o inimă a mări şi a cânta*…;

f.10^{v}: *Arhiereul se ro(a)gă încet: Mulţumim ţie, Împe(ă)rate, nevăd(z)utule*…;

f.11$_{r}$: *Diaconul zice cu glas mare*…;

f.11^{v}: *Arhiereul ecfonis: Că Tu eşti sânţirea noastră* … iar la finalul paginii: *sfârşitul Dumned(z)eeştii Liturgii a Sântului Ioan Chrisostom*;

---

[15] Vom reda numai incipiturile.

[16] Este vorba despre rugăciunea care încheie prima parte a ***Liturghiei***, ***Proscomidia***, care constă în pregătirea pâinii şi a vinului pentru a fi sfinţite în Trupul şi Sângele Mântuitorului Iisus Hristos.

BDD-A30276 © 2012 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:44 UTC)

f.12^{r}: *Dumnezeeasca Liturgie a celui între sânţi Părintelui nostru, Vasilie cel Mare, Archiepiscopul Chesariei din Capadocia*, versoul filei este dublat cu mătase crem;

f.13^{r}: *Rugăciunea punerei înainte*;

f.13^{v}:*Ecfonis: Că ţie se cuvine*;

f.14^{r}:*Ecfonis: Că bun şi iubitoriu*;

f.14^{v}:*Corul: Amin: Sânte Dumnezeule*;

f.15^{r}: *Rugăciune mai înainte de Evanghelie*;

f.15^{v}: *Ecfonis: Ca şi aceştia împreună cu noi*;

f.16^{r}: *Apoi ecfonisul: Ca sub stăpânirea Ta*;

f.16^{v}: *Arhiereul citeşte această rugăciune în taină*;

f.17^{r}: *Sus să avem inimile*;

f.17^{v}: *Şi iarăşi: Cu aceste fericite puteri, Ste(ă)pâne, iubitoriule de oameni*;

f.18^{r}: *Şi vieţuind El în lumina ace(a)sta, dându-ne porunci de mântuire*;

f.18^{v}: *Arhiereul plecându-şi capul, se ro(a)gă în taină*;

f.19^{r}: *Arhiereul binecuve(â)ntând cu mâna ame(â)ndouă Sântele, d(z)ice*;

f.19^{v}: *Cari doresc re(ă)sbo(a)ie, dăruieşte lor adâncă şi stătătoare pace*;

f.20^{r}: *Apoi cu glas: Înte(î)i pomeneşte Do(a)mne*…;

f.20^{v}: *(primind noi) partea Sântelor tale să ne unim cu Sântul Trup şi Sânge al Christosului Te(ă)u*;

f.21^{r}: *Ecfonis: cu darul şi cu îndurările* (această filă este căptuşită pe verso cu mătase crem);

f.22^{r}: *Apoi preotul (i)eşind, citeşte rugăciunea amvonului* la finalul filei: *Sfârşitul Dumned(z)eeştii Liturgii a Marelui Vasilie*-această filă are şi ea versoul căptuşit cu mătase crem;

f.23 albă, iar pe versoul ei a fost lipit forzaţul cu mătase crem.

Decoraţia manuscrisului

Privind acest ***Arhieraticon*** din punct de vedere estetic, ar trebui să ne îndreptăm atenţia către două paliere diferite:

1. legătura volumului, coperta şi ilustraţia ei;
2. miniatura filelor interioare.

BDD-A30276 © 2012 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:44 UTC)

Din punct de vedere al ilustraţiei[17] textului liturghiilor, putem afirma că este dominată de prezenţa simbolului *vegetal*.

Pe alocuri, vrejurile vegetale sunt presărate de *elemente zoomorfe hibride* (de tip *dragon*, *dragon înaripat* etc.).

Pe viitor se vor continua cercetările cu privire la decoraţia acestui manuscris, contextualizându-o, prin integrarea ei în preocupările estetice ale finelui de secol XIX. Astfel, elementele care decorează manuscrisul ar trebui privite în legătură cu *revival*-ul formelor de tip gotic, în ceea ce, arhitectural, se numeşte stilul neo-gotic. Castelul de la Miclăuşeni se integrează perfect acestui curent care a avut două etape majore, plasate cronologic la finele secolului XVIII şi la sfârşitul secolului XIX.

Privind însă castelul de la Miclăuşeni şi filele miniate ale ***Arhieraticonului*** de Maria Sturza, este limpede că sunt coerent similare stilistic şi se integrează în aceleaşi structuri estetice.

Presupunem că în privinţa decoraţiei textului, principesa Maria Sturza s-a inspirat din lucrările imprimate în Apus, în secolul al XIX-lea, contemporane ei. Acestea, la rândul lor, preiau miniaturi cu personaje şi chenare cu vegetaţie abundentă, luxuriantă, din vechile manuscrise medievale realizate în scriptoriile occidentale. Observăm asemănări mari între podoabele textului din ***Arhieraticon*** şi lucrarea ***L' imitation de Jésus-Christ***, apărută la Paris în 1856, în celebra casă de editură a lui Leon Curmer.

Între sursele de inspiraţie ale principesei s-ar mai putea număra şi cartea ***Les Evangiles des dimanches et fêtes de l' année***, tipărită la Paris, în 1864. Ambele cărţi sunt cunoscute pentru elegantele miniaturi, reproduse în cromolitografie.[18]

---

[17] Toate miniaturile din manuscris sunt semnate discret M.S. (Maria Sturza).

[18] Nu am reuşit încă, să ajungem la Biblioteca Arhiepiscopiei Romanului, în custodia căreia a intrat Biblioteca lui D. A. Sturza, adăpostită, odinioară la Miclăuşeni. Fondul de carte a fost donat Bisericii în vremurile tulburi din 1944 de către fiica principesei, Ecaterina Cantacuzino. Despre biblioteca lui D. A. Sturza, cunoscută în epocă pentru valoarea ei, a scris episcopul Melchisedec Ştefănescu al

BDD-A30276 © 2012 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:44 UTC)

Revenind la ilustraţia manuscrisului supus studiului, precizăm acum, doar câteva elemente:

Textul ***Liturghiei Sf. Ioan Hrisostomul*** este dominat de **elemente florale**, precum *garofiţa* (simbol al iubirii şi fidelităţii), *lăcrămioara* (simbol al purităţii şi fecioriei, dar şi al lacrimilor Fecioarei Maria în momentul în care priveşte în sus spre cruce, unde era răstignit Iisus. Interesant este faptul că lăcrămioara apare şi în scena ***Judecăţii din urmă***, în Ierusalimul ceresc, ca element indispensabil din preajma Tronului Fecioarei, din centrul cetăţii).

Textul liturghiei este ornat şi cu *margarete*, *anemone*, *albăstrele*, *narcise* şi *flori de măceş*. Menţionăm că florile de măceş sunt simbol pentru cele cinci răni ale lui Iisus Hristos şi au o simbolică înrudită cu cea a anemonei, care sugerează sângele lui Iisus.

Liturghia Sf. Vasile cel Mare este ilustrată cu flori de *nu mă uita* şi ca fruct, de *cireşe*. Se ştie că cireşul vine din Antichitate, având o simbolică cu totul aparte, datorată proprietăţilor sale curative. Este o plantă care intră în simbolica creştină drept un arbore ce sugerează virtuţile cardinale.[19]

Coperţile manuscrisului au dimensiunea 39x28 cm; filele se adăpostesc într-o superbă ferecătură metalică montată pe tăblii groase de carton, îmbrăcat în catifea vişinie. Pe coperta I se găsesc treisprezece medalioane executate în email vienez, inegale ca mărimi. În partea superioară a copertei I sunt dispuse nouă medalioane: şase sunt aşezate două câte două, iar trei în coloană, între cele 6.

Primele 2 medalioane, care îi înfăţişează pe sfinţii Iacov şi Grigorie sunt circulare şi au diametrul 4,5 cm. În centrul copertei se găsesc alte 2 medalioane ovale, cu diametrul de 8 cm, înfăţişându-i pe cei mai importanţi „autori" de liturghie: Sfinţii Ioan Gură de Aur şi Vasile cel Mare, iar în

Romanului, care a şi publicat în 1885, cercetarea sa. O explorare a vechiului fond sturzan ar putea oferi detalii preţioase despre sursele de inspiraţie ale artistei. În plus, deţinem informaţii că ar mai exista câteva manuscrise miniate de principesă şi dăruite bisericilor din regiune.

[19] Adresez mulţumiri doamnei conf. dr. Ileana Stănculescu pentru observaţiile făcute în legătură cu descrierea decoraţiei manuscrisului.

BDD-A30276 © 2012 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:44 UTC)

partea inferioară a copertei sunt reprezentaţi sfinţii arhidiaconi Ştefan şi Lavrentie. Între aceste şase medalioane cu portrete sunt aşezate, după cum am amintit, alte trei cu diametrul de 3,5 cm, 2,5 cm şi 3 cm, acestea înfăţişează: un porumbel (Sf. Duh), un disc şi un potir (care trimit la sfânta liturghie, fiind sfintele vase în care se sfinţesc pâinea şi vinul, în Trupul şi Sângele Mântuitorului Iisus Hristos), iar ultimul medalion arată o cruce cu postament. Printre aceste medalioane sunt presărate floricele albastre emailate, aşezate pe un fond metalic de cruci stilizate decupate, printre care se întrezăreşte catifeaua. Remarcăm şi nişte bumbi vişinii dispuşi simetric pe întreaga suprafaţă a copertei.

La cele patru colţuri ale copertei se găsesc alte patru medalioane pătrate de dimensiunea 4 x 4 cm cu serafimi cu şase aripi, cu chip de copil.

Pe coperta III a fost lipit un carton pictat cu elemente vegetale stilizate, în centrul cărora se află un blazon cu iniţialele: *S.B.H.*, aparţinând episcopului Silvestru Bălănescu al Huşilor. Acest carton pictat este încadrat de o margine, tot de mătase, care căptuşeşte forzaţul.

Coperta IV: pe fondul de catifea vişinie este aplicat în centru un medalion în email de 11,5 cm lungime, cu chipul episcopului Silvestru Bălănescu al Huşilor, cu camilafcă pe cap, cu baston chiriarhal în mâna dreaptă, având la gât crucea, engolpionul şi alte distincţii primite în viaţă. Portretul este înconjurat de inscripţia colofon, redată la pagina 5. Patru picioruşe de argint aurit încadrează medalionul comanditarului, iar cele patru colţuri ale copertei au aplicat câte un chenar de argint aurit cu serafimi cu chip de copil. Elementele metalice de pe copertele I şi IV, la fel şi emailurile, sunt ştanţate indescifrabil.

Închizătorile, două la număr, sunt realizate cu o precizie demnă de un mare bijutier, din metal galben (alamă) şi au gravate pe ele flori.

Tranşele manuscrisului sunt aurite iar filele sunt cusute; capitalbandul este bine păstrat iar cotorul cărţii, îmbrăcat şi el în metal, are aplicate elemente decorative metalice emailate, cu nervuri false, din argint aurit.

Câteva imagini din manuscris au fost publicate în lucrarea ***Manuscrise din Biblioteca Sfântului Sinod***, tipărită la Bucureşti, în anul

BDD-A30276 © 2012 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:44 UTC)

2008, la Editura Basilica a Patriarhiei Române, sub îngrijirea autorului acestui studiu.

Manuscrisul prezentat exprimă năzuinţa şi necesitatea resimţită de ierarhi de a avea o carte care să cuprindă, ad-integrum, slujbele arhiereşti, începând cu sfânta liturghie şi încheind cu hirotoniile şi celelalte servicii specifice misiunii episcopale.[20] El se încadrează în galeria operelor de artă, pentru frumuseţea podoabelor sale, dar pune în lumină preocupările artistice şi măiestria doamnelor intelectuale de altădată şi, nu în ultimul rând, bunele relaţii dintre vechile familii româneşti şi ierarhia superioară a Bisericii, prin consistenta lor pregătire culturală şi activitate pastorală.

[20] Acest deziderat s-a împlinit abia în 1993, când a fost publicată prima ediţie completă a ***Arhieraticonului*** (Editura Institutului Biblic şi de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române), în timpul Preafericitului Patriarh Teoctist, prin osteneala unei comisii la nivel de Sinod, formată din ÎPS Nicolae, Mitropolitul Banatului, episcopul Roman Stanciu, arhim. Bartolomeu Anania etc.

BDD-A30276 © 2012 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:44 UTC)